

# „Nézzük, ahogy nő egy fa”

Adamik Lajos beszélget Axel Matthessel

AXEL MATTHES (1936) az utóbbi fél évszázad német könyvkiadásának meghatározó alakja, a nevét viselő kiadó alapítója. Szoros szakmai és baráti szálak fűzik Magyarországhoz, így egyik legkedvesebb házi szerzője a Balkonban is rendszeresen publikáló Földényi F. László, akit ő fedezett fel a német olvasóknak. Legutóbb Klimó Károly Neon Galériabeli kiállításának megnyitójára érkezett Budapestre. Ebből az alkalomból kérdeztük életútjáról, kiadói munkásságáról és arról, hogy mit gondol a világról.



Axel Matthes és Klimó Károly

**AL:** *Adamik Lajos: Matthes úr! Az ön nevét hallva az elmúlt néhány évtized egyik legrangosabb német kiadójára asszociál az ember, amely kezdettől fogva radikális és következetes programjával tűnt ki a sorból. Mennyire elégedett ezzel az azonosítással – örül neki, beletörődött, vagy egyáltalán nem ért egyet vele?*

**AM:** Retrospektíve, visszatekintve erre a bő negyven évre, ami 1977 és 2008 között eltelt, azt mondanám, hogy büszke nem vagyok, de legalábbis elégedett. De hadd kezdjem az elején! Az én nemzedékemnek a '68-as diáklázadások jelentették „a” kezdetet. Akkor, ifjonti anarchista lelkesedéssel alapítottuk meg első kiadónkat, a *Rogner & Bernhardt*-ot. És itt mindjárt az elejétől fogva igényes, színvonalas kiadói programot építhettem fel. Az első fontos szerzőnk Walter Benjamin volt. Ő volt az, akit a Suhrkamp – a nagy testvér, ahogy én tekintettem rá – elmulasztott fölfedezni. És hogy ez a program létrejöhetett, az mindenekelőtt annak tudható be, hogy természetemnél fogva olvasó ember vagyok.

**AL:** *És hogy lett a Rogner & Bernhardtból Matthes & Seitz?*

**AM:** 1976-ban határoztam el, hogy új kiadót indítok, és ott folytatam tovább, amit Rognerékkel kezdtem. Én csináltam a programot, társam, Claus Seitz pedig a tipográfiai-nyomdai részért felelt. Így lett belőlünk Matthes & Seitz. Francia filozófusokat és esszéistákat, Antonin Artaud-t, Georges Bataille-t, Michel Leirist adtuk ki, no és Marquis de Sade-ot, aki németül addig úgymond csak fű alatt és nem a legjobb fordításokban volt elérhető. Ők jelentették számunkra az alappilléreket: a szellem Németországban szinte ismeretlen anarchistái. Mégpedig, igencsak spártai módon, arra vállalkoztunk, hogy a teljes munkásságukat adjuk ki – ez szer-

zőnként tíz-tizenkét kötetet jelentett. Mert egyébként ugye az az úzus, hogy kima-  
zoláznak egy-egy művet, és az illető szerző ezzel ki van pipálva. Én viszont egész munkásságuk tükrében akartam megmutatni ezeket a gondolkodókat, akik úgy-  
mond metafizikai módon búcsúztatják el a nyugati metafizikát. És közben persze mégis megmaradnak metafizikusnak, de úgy, hogy lerázzák magukról, ami lom,  
megszabadulnak az avított kolonctól. Dekonstruktivisták, mégpedig a szó heideggeri értelmében. Mert amit a későbbiek, a fiatalok csináltak a nyugati filozófiával,  
Heideggerig bezárólag, az nem dekonstrukció, hanem destrukció. Szellemi élősködés.  
Hogy fognak valami nagy dolgot, belerúgnak, azaz befeketítik és abból élnek.  
**AL:** *Heideggert éppen mostanában próbálják újra- és átértékelni – és a „Fekete füzetek” alapján úgy tűnik, hogy nem is teljesen ok nélkül.*

**AM:** No igen! Azért ez sem olyan egyszerű történet. Olyan gondolkodókról beszélünk, akik nem voltak remeté, nem vonultak elefántcsonttoronyba, hanem politikailag is állástfoglaltak és megnyilatkoztak. És ezt mi, a mából visszatekintve persze már más fényben látjuk – ahogy Bismarck mondta, a politikában legfeljebb öt évre lehet előrelátni. A bécsi pozitivisták között is akadt későbbi náci-szimpatizáns, de ez mit sem változtat a filozófiáján. Vagy említhetem Anton von Webernt is, aki a századelő zenei avantgárdjának fontos alakja volt, az írásaiból nekem rokonszenves kozmomisztika cseng ki, később mégis rokonszenvezett az osztrák náciikkal. Akkor most már a zenéjét se hallgassuk? Manapság, a zszurnalizmus korában – mert abban élünk, ugye? – elég kijelenteni, hogy X. Y.-nak nem a megfelelő párttagságja volt, és ezzel el is intéztük az illetőt. És ez működik bármilyen irányban. Ott van például az ezzena professzora – mert már ilyen is létezik –, aki a második, berlini Matthes & Seitzben fasisztoid szerzőket „fedezett fel”, és ezzel tette magát nagyvá. Földényi nagyon szép esszéiben rántotta le róla a leplet.

**AL:** *Erre a magyar „akcentusra” a Matthes & Seitz programjában még vizsgatérnék, de hadd kérdezzük előbb a franciákról: miért éppen náluk kötött ki, és miért éppen kiadóként? Teljesen azért nem magától értetődő, hogy '68-as anarcho-liberálisaként valaki éppen könyvkiadásra adja a fejét.*

**AM:** Valóban nem. Mint említettem, mindig is betűimádó voltam, faltam a könyveket. És ebből fakadt az első, ugyancsak futurista pályaelképzelésem: antikvárius szerettem volna lenni. Ez még az Adenauer-korszakban, Berlinben volt. Csak hát nem születtem lübecki patricius családba, szóval nem építhettem arra, hogy az örökségemből majd veszek magamnak egy fóliánsokkal kibélelt használtkönyv-kereskedést. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy nemcsak gazdagnak, de alkalmazottnak sem születtem. Nehezen viselem el, ha mások mondják meg, hogy mit csináljak: számomra csak egy főnök létezik, a halál. Szóval se főnököt nem akartam a fejem fölé, sem hitelt nem remélhettem a saját antikvárium alapításához, viszont szerettem volna a könyvek közelében maradni – így végül lektorok álltam.

És tény és való, hogy a szerencse is sokat segített, hogy összejöttem két hozzám hasonló lelkes taknyossal, Rognerrel és Bernhardtal; utánuk pedig Seitzcel, aki a vállalkozáshoz ugyan egyáltalán nem értett, csak a könyvkiadás műszaki oldalához értett, ahhoz viszont kiválóan. Három év múlva aztán szét kellett válnunk, de a nevet, mert jól hangzott és mert már kezdték is megszokni, megtartottam, ahogy megtartották az utódaim is.

**AL:** *Szakítottak Seitz-cel?*

**AM:** Nem, idő előtt elhalálozott. Elment, ahogy azóta elmentek Bognerék is. Jött értük a „főnök”, és elvitte őket.

Így visszatekintve tényleg azt mondhatom, hogy szerencsém volt a körülményekkel. Huszonévesen három évet töltöttem szanatóriumban tébécével, ami egyfelől remek lecke volt az élet szépségeiből, másfelől rengeteg „szabadidő-höz” juttatott, amit olvasással tölthettem, és nekiláthattam behozni a lemaradást. Ugyanis, ha még nem említettem volna, az NDK-ban nőttem fel. Alapvetően a Magyarország iránti rokonszenvem is innen ered. Hogy nem vagyok „wessi”. 1953-ban még Brandenburgban tettem le az első érettségimét. Egy évvel később, Nyugat-Berlinben pedig a másodikat.

**AL:** *1953, 1954 – nekünk, magyaroknak, ezek futballtörténelmi mérföldkövek. Ön hogy került a Vasfüggöny egyik oldaláról a másikra?*

**AM:** Nézz! Ami a későbbi generációknak Kelet-Németország, az az én számomra tulajdonképpen még Közép-Németország volt. Berlinton autóval röpké háromnegyed óra a lengyel határ, a gyerekkoromat részben még Königsbergben töltöttem. Botho Strauss például, aki szintén az Odera mellől való, de nyolc évvel fiatalabb nálam, már nem ismeri ezt a melankóliát, ami bennem még ennyi idő múltán is megvan. Igazában tehát Sziléziából származom. Mikor aztán serdültem, apám éppen hadifogoly volt Oroszországban. Én meg emiatt nem voltam hajlandó oroszul tanulni, szépen meg is buktam. És akkor jött az első tébécé, és ki kellett hagynom egy évet. Oroszból az utolsó negyedévben, magántanárral pótoltam a lemaradásomat, és láss csodát, az évfolyam egyik legjobbja lettem. Azóta nem tartom semmire az iskolát, Goethével együtt azt gondolom, hogy az egyetlen járható út a magánoktatás. Ez az egész mai felhajtás az iskola szociális nevelő szerepe körül maszlag.

1 Tíz év (1975–85) – Klimó Károly kiállítása, Nein Galéria, Budapest, 2014. december 3 – 2015. január 9.

15-16 éves koromra tehát sziléziai menekültből és orosz-tagadóból meggyőződéses marxista-leninista lettem. Az ám, mi akkor még Maót is oroszul olvastuk az iskolában! Még Ulbricht beszédeit is holt komolyan hallgattam a rádióban. Ez volt az én totalitárius kanyaró-korszakom. És ez nem is olyan rossz, mert egész életre impregnálja az embert, kitermeli benne az ellenmérgeket.

☉ **AL:** *És mikor lett vége a nagy ábrándnak? Mitől múlt el az ideológiai kanyaró?*

☉ **AM:** 1953-ban, tehát még bőven Adenauer idején hazatértek Oroszországból az utolsó hadifoglyok. Köztük apám is, aki meg sem állt Nyugat-Berlinig. Én pedig lemondtam a leninista-marxista apától, és engedelmessé válni kezdtem, követtem őt. Előtte még hallgattam egy szemesztert a kelet-berlini egyetemen, egyebek között az SED fő kultúrideológusainak fejtárgításából. És ebből az egész korszakból egyetlen szerzőt tartottam meg: Lukácsot! Na jó, mondjuk, talán még Marxtól egyet-mást, de nem a „nagy” műveket, hanem például a leveleket, amelyek helyenként, ahol a jeles szerző egyik nyelvről a másikra vált, Ezra Poundra emlékeztetnek. És Lukácsnak sem a legkorábbi dolgait, mert a *Lélek és forma* az NDK-ban egyáltalán nem volt hozzáférhető; hanem a „polgári realizmusról”, Raabéról, Thomas Mannról és a többiekéről írottakat. Aztán jött ugye az a szörnyű könyv, az *Ész trónfosztása*; de belőle legalább értesülhettem a „gonoszok”, Klages, Heidegger és a többiek létezéséről, akiket Lukács szép sorban kivégez. Földényitől később még számos csúnya dolgot tudhattam meg Lukács életrajzából. Szellemileg ezzel együtt fényévekkel szárnyalta túl Ulbrichtot, hogy mást ne mondjak. Ezzel a szellemi poggyással érkeztem tehát Nyugat-Berlinbe, egy akkor még igencsak apolitikus korszakba, ahol egyenlőséget tettek a társadalmiság, a marxizmus és a kommunizmus közé, és hamar megbélyegezték az embert. Aztán, mikor elkövetkezett '68, és a neves müncheni kiadó, a Hanser lektora például egész tornyot épített a szobájában Lenin és Marx műveiből, mondván, hogy élni sem tud nélkülkük, én már kellőképp fel voltam vértezve.

De nem is ide akartam kilyukadni. Hanem oda, hogy Lukácstól jutottam el Walter Benjaminig, Benjaminról pedig a francia szürrealistákig. És amikor kiújult a tudóbajom és időmilliomos lettem, igyekeztem behozni mindazt, ami a hitlerjé miatt kimaradt. Így fedeztem fel sorra Benjamin, Aragont, a fotográfus Gisèle Freundot, aki rendszeresen sakkozott Benjaminnal. És elég hamar rájöttem, hogy a szürrealisták közül megint nem a főideológusok az igazán izgalmasak. Mert bár Bretonról is kiadtam két könyvet – és valljuk be: Enzensberger csak a kislábujja lehetne Bretonnak, aki kockáztatott is valamit –; de hát Bretonnak, ugye, már a papája is rendőr volt, és alighanem tőle örökölte a ceszaromániáját. Szóval engem inkább a disszidensek érdekeltek, Artaud, a festő Masson és Bataille. És ahogyan Debussy olyan franciásan transzformálta, mondhatni, desztillálta Wagner, úgy desztillálta Bataille Nietzsche-t. Így aztán, míg Franciaországban a világháború után már komoly Nietzsche-recepció bontakozott ki, Németországban még jó ideig szörnyetegnek számított. Fölfedeztem tehát őt is, és igyekeztem a franciákon keresztül visszahozni. Mert az említett franciák mind baloldaliak voltak, és az ő pedigrijük, ha tetszik, makulátlan volt.

☉ **AL:** *Ezek azért nagyon izgalmas, jellegzetesen huszadik századi lóugrások vagy vargabetűk: a Nietzsche-kiátkozó Lukácstól eljutni Benjaminig, tőle a szürrealistákig, a szürrealistákon át pedig visszakanyarodni minden érték átértékelőjéig. A „külső” pályáját mintha kevésbé cifrázták volna ilyen lóugrások.*

☉ **AM:** Való igaz, 1976-ban is csak egy hülye történet miatt kellett távoznom az első kiadónktól. Addigra ugyanis átalakult a tulajdonosi struktúránk, és az új tulajdonosnő mindenáron a szeretőjét akarta benyomni az én helyemre. És akkor Habermas felhívott, hogy nem akarnék-e főlektor lenni a Suhrkampnál. De én úgy döntöttem, hogy inkább saját kiadót csináljak. Innen már ismert a történet. Bataille, Benjamin, Caillois... Habermas később egy nagy cikkében, amit a „Zeit”-ba írt Adornóról, Horkheimerről és Benjaminról, úgy fogalmazott, hogy a Matthes & Seitz programja dárdahegy, amely Caillois ellen irányul, akiről már Benjamin kritikusan írt a harmincas években. Így kaptam negatív nemesi rangot. És így alakult, hogy a könyveim 70 százaléka fordítás lett. Így lett házi szerzőm Földényi, aki egy nap beállított hozzám a *Melankóliával*, mert a Hansertől hozzám irányították, három órát beszélgettünk, és azt mondtam, hogy ön az én szerzőm. Mert rögtön nyilvánvaló volt, hogy benne is megvan az a fajta szellemi tapintásérzék, ami nekem annyira fontos.

☉ **AL:** *Ennyi nívós szerzővel körülvéve soha nem gondolt arra, hogy maga is írjon?*

☉ **AM:** Írtam, nem is keveset, főleg elő- meg utószavakat a különböző kiadásainkhoz, de a legtöbbet álneven. Egy kiadónak szerintem nem áll jól, ha a saját cégét önmaga fényezésére használja. Aki figyelmesen tanulmányozza az antológiát, amelyik a Diederichsnél jelent meg, abban szinte minden lényegeset megtalál, amit a világról gondolok. Minek még egyszer megírni, amit mások már tökéletesen elmondtak?

☉ **AL:** *A minapi megnyitón például úgy fogalmazott, hogy „Heidegger és Adorno kifosztotta Georg Simmelt”. Kifejtene ezt kicsit alaposabban? A romlás speciális esetéről van szó, vagy egy univerzális jelenség eseti megnyilvánulásáról, mely szerint az utódok mindig az elődökből táplálkoznak?*

☉ **AM:** Belőlük táplálkoznak, ez nem is lehet másképp, de a táplálkozás nem feltétlenül, nem minden esetben jelent fosztogatást. Schelling például sokat tanult Böhmétől, de ezt nem nevezném fosztogatásnak. Heidegger többek közt a halálról írottakban vett át Simmeltől nem keveset anélkül, hogy Simmel nevét egyszer is kimondaná. Adorno ugyancsak sokat vett át Simmeltől, aztán meg ugyancsak negatívan, fitymálón írt róla, mondván, hogy Simmelnél még sok minden hiányzik, ami benne már megvan, hogy ő az igazi Simmel. Hát nem tudom! Hadd idézem Moltkét, igen, a porosz tábornokot, akitől Bismarck, miután Versailles-ban német császárrá kiáltották ki I. Vilmost, azt kérdezte: akkor most mihez kezdünk? Mire Moltke azt felelte: „nézzük, ahogy nő egy fa” – ami, lássuk be, szép felelet egy tábornoktól.

☉ **AL:** *Szóval egy porosz tábornok közelebb jutott a zen-buddhista bölcsességideához, mint filozófus honfitársai hatvan-hetven évvel később? Ha ez nem hanyatlás...*

☉ **AM:** Nagyképű tudálékosság nélkül azt mondanám: a legtöbb ember szegény ördög. Minden ember nyomorék, ki-ki közülünk púpot hord a hátán – de minden púpban ott rejtőznek az anyalszárnyak. Erről az egész hanyatlás-kérdéskörrel persze Spengler juthat eszünkbe, aki sok mindent tényleg előrelátott. Mégis volna vele szemben – azon túl, hogy benne is volt valami katonás – volna tehát egy olyan kritikám, hogy gőzünk sincs, mi az élet; hol szellemnek, hol anyagnak, hol energiának címkézzük, és vannak persze törvények, de az életben újra meg újra tapasztalható az ellenkezőjük is. Ahogy én látom az emberiség történetét, a haladás mindig visszalépés, a nyereség mindig veszteség is. Az élet már csak ilyen polarítások körül alakul, nem megy másképpen. Említhetném Bruckner utolsó szimfóniáját, amely nekem mindig úgy szól, mintha az egyik házban éppen meghalna, a másikban meg születne valaki. Bataille meg úgy fogalmazott, hogy a haláltudat elengedhetetlen az élet intenzitásának fokozásához. Áthoztak Párizsból Münchenbe egy nagy kiállítást, amely a szakralist akarta megmutatni a modern művészetben, és bár a franciák maguk is a blaszfémia és térdepelésre szűkítették le a fogalmat, a németek még rátettek egy lapáttal, és a szakralist eleve „szellemi”-re cserélték a címben. Nos, megnéztem a kiállítást, és azt kérdeztem magamtól, hogy mi az, amit szívesen hazavinnék belőle. És ez nem volt más, mint egy görög márványdombormű római másolata a bejáratnál, egy Dionüszosz-ábrázolás. Hozzá képest minden, az egész 20. század elcsökevényesedésnek tűnt, benne volt meg az, amit egyetlen képben el lehet mondani az életről.

KISS NOÉMI

## Egy házasság csontjain

Paul és Gisèle Celan: Egy művészi párbeszéd dokumentumai

2B Galéria, Budapest  
2015. január 27 – február 20.

A művészeti párbeszéd dokumentumai nem minden esetben olyan drámaiak, mint ezen a kiállításon. Viszont csak a boldogtalan házasságok érdekesek. Kezdetben szenvedélyes szeretet, aztán ragaszkodás, közös munka, végül láthatatlan és beláthatatlan a tátongó úr, ahová a két alkotó megérkezik. A második világháború után vagyunk, Párizsban. A férj bukovinai zsidóként született a romániai Csernovicban (mai Ukrajna), német költő és műfordító. E terület korábban a Monarchia legkeletibb tartománya volt, így menekültként érkezik meg Bukarestből Budapesten és Bécsen át 1948-ban Franciaországba. 1951-ben